

Martin Grass

”Vi veta alltför väl hur mycken tack vi äro skyldiga dig”

Wilhelm Janssons arkiv

Wilhelm Jansson (29/5 1877-1/8 1923) förkroppsligar i sin person och verksamhet ”det internationella”. Som svensk trädgårdsarbetare hamnade han under sin arbetsvandring i Tyskland, där han sedan var verksam från och med 1897. I Hamburg blev han ordförande i trädgårdsarbetareföreningen, medarbetade i *Allgemeine deutsche Gärtner-Zeitung* och blev styrelsemedlem i Tyska trädgårdsarbetareförbundet. Han läste nationalekonomi och historia och var medarbetare i den socialdemokratiska tidningen *Hamburger Echo*. Tydligt hade han också en bok- och pappershandel vilket framgår av brevhuvudet på några brev från 1900-1902.¹ 1904 flyttade han till Berlin och blev andre redaktör för Tyska landsorganisationens *Correspondenzblatt* (1905-1919) och medlem i landsorganisationens styrelse. Från 1/10 1919 till 1921 var han verksam som socialattaché vid svenska legationen i Berlin.

Wilhelm Jansson blev en betydelsefull kontaktman mellan den svenska och tyska arbetarrörelsen, även hans förbindelser med den danska arbetarrörelsen var utmärkta. I *Social-Demokraten*, *Tiden*, *Morgonbris*, fackförbundspress samt andra tidningar och tidskrifter informerades han om tyska förhållanden, och i *Correspondenzblatt*, *Vorwärts*, andra arbetarrörelsetidningar och -tidskrifter skrev han om svenska förhållanden. Under storstrejken 1909 förmedlade han det stora tyska understödet till den svenska fackföreningsrörelsen och spred kunskap om konflikten i den tyska arbetarpresen. I alla slags frågor anlätades han som rådgivare av olika svenska arbetarrörelseorganisationer och personer. Till Landsorganisationens (LO) organisationsutredning 1911/12 bidrog han med en översikt av den fackliga rörelsens historia, organisation och taktik i Tyskland² och i samband med socialiseringsutredningen från och med 1920 skrev han en utförlig rapport om socialiseringsfrågan i Tyskland.³ Under första världskriget blev han känd för sin tysknationella inställning. Han försökte påverka den svenska socialdemokratin i tyskvänlig riktning och ”förföljde” i sina artiklar och brev särskilt den ententevänlige Hjalmar Branting. Han gav i det syftet också ut en *Deutsch-Skandinavische Korrespondenz* som utkom oregelbundet under 1916-1917.⁴ Branting blev senare som stats- och utrikesminister under Janssons tid som socialattaché hans chef.

Wilhelm Janssons roll framför allt under första världskriget har nämnts i litteraturen men så vitt jag känner till så finns det inte någon undersökning av hela hans roll som svensk-tysk kontaktman och förmedlare över tiden och inte heller någon biografi. Att uppmärksamma hans hos ARAB förvarade arkiv är alltså av intresse också mot den bakgrunden.⁵

Relativt magert arkiv

Janssons omfattande verksamhet återspeglas inte i hans arkiv som bara omfattar sju volymer, varav två innehåller böcker och broschyrer (de övriga ingår i biblioteket enligt tidigare gängse förfaringssätt, provenienserna framgår dock av en ex-librisstämpel Wilhelm Jansson).⁶ Mest omfattande är de personliga handlingarna inklusive ett antal anteckningsböcker (två volymer) och korrespondensen (en volym), vidare förekommer manuskript (en liten volym) och spridda handlingar från verksamheten (en volym). Kompletterande material finns på ARAB i Gunnar och Ingrid Lundbergs arkiv – Ingrid var Wilhelm Janssons dotter⁷ – i Hjalmar Brantings arkiv och inte minst i LO:s arkiv⁸ samt i ett flertal organisations- och personarkiv.

Anteckningarna och manuskripten är antingen skrivna på svenska eller på tyska, de är sällan daterade.⁹ De bara antyder Wilhelm Janssons breda publicistiska verksamhet och visar också författarambitioner. Det finns påfallande många litterära alster (kanske av den enkla anledningen att många andra manuskript hamnade hos redaktioner och inte är kvar i arkivet): dikter med titlar som "An die Gärtnersfrau" (Till trädgårdsmästarefrun) eller "Mein Herz, mein Weib" (Mitt hjärta, min kvinna); utkast till pjäser som "Die Hinterbliebenen. Eine Familientragödie in zwei Akten" (De efterlevande. En familjetragedi i två akter) eller "Die Neutralen" (De neutrala); annat som "Bref från Kråkvinkel" (under pseudonym Erik Brunte)¹⁰ eller "Über das Glück" (Om lyckan). Rörande hans trädgårdsarbetaryrke hittade jag två manuskript: "Kapstadens trädgårdsanläggning" (i en anteckningsbok från 1890-1896/1898) och "Einige Anregungen für die Winterabende" (Några uppslag för vinterkvällar) med förslag om vidareutbildning (yrkesorienterade och botaniska kunskaper) genom studieträffar. Spännvidden i övrigt: "Folkupplysning och kristendomen", "Den svenska moderneringen förr och nu", "Teknikens framåtskridande", "Socialismus und Gewerkschaft" (Socialism och fackföreningsrörelse), "Der Klassenkampf" (Klasskampen) (samtliga i anteckningsboken 1890-1896/1898), "Demokratin i arbetarrörelsen" (1912), "Denkschrift über gewisse wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse in Deutschland während des Krieges" (PM om vissa ekonomiska och sociala förhållanden i Tyskland under kriget) (1916), "Zur Frage des schwedischen Eisenerzes" (Om den svenska järnmalmen), "Zur Frage der deutsch-nordischen Handelsbeziehungen" (Om de tysk-nordiska handelsrelationerna), "Socialiseringens problem" återfinns också bland anteckningarna.

Korrespondensen inleds 1895 med några brev från Johan Eriksson, en annan svensk trädgårdsarbetare som hamnade i Tyskland men som tydligen inte tänkte stanna där. I ett brev från 25/1 1899 skriver han som svar på Wilhelm Janssons beslut att stanna: "Att du är förlo-rad för moder Svea kan jag knappt föreställa mig. Jag har mången gång förestäldt mig i en framtid de sköna promenader der som vi skulle göra tillsammans i månskenet utefter stränderna av Mälaren och Saltsjöns bölja, och kunna i minnet återkalla händelser som fordom timat eller när vi tillsammans kunde dricka ett glas öl och berätta hvad vi genomlevat sedan vi bjödo hvarandra adjö om qvällen hos Blume eller på morgonen på Gärtnerherberge i Berlin." Nu faller "alla dessa förhoppningar som ett korthus". Anledningen till beslutet att stanna är en flicka. Johan Eriksson tolkar det mera som "ett förståndsgiftermål" även om "förståndet lemnar mången åsido i sådana saker". Om det är Berta Deutsch, född i Ungern, Wilhelm Janssons senare fru, som är anledningen framgår inte. Med Berta Deutsch gifte han sig 1906 vilket framgår av vigselbeviset. Brevet mellan trädgårdsarbetarekompisarna innehåller några glimtar från en viktig ingrediens i arbetarrörelsens internationalism: gesällvandringen.

Wilhelm Janssons förmedlingsfunktion framgår antydningvis i korrespondensen. Det rör sig framför allt om förmedling av informationer och material, artiklar och översättningar samt tolkningsuppdrag. Frågor som är aktuella är allt från redovisning av medlemsbidraget via kontingentmärken till lönerna inom sockerraffineringsindustri, yrkesskolor, bildande av ett socialdemokratiskt kvinnoförbund eller lagförslag inom arbetarskydd. Jansson får motsvarande hjälp när han frågar exempelvis om den svenska sjukförsäkringen, behöver upplysningar om gruvindustriarbetareförbundet eller 1911 ber Sågverksindustriarbetareförbundet om ett foto av arbetare i Bomhus. Fredrik Ström, SAP:s sekreterare och tillhörande vänsterflygeln, informerar honom 1912/1913 om pensionsfrågan efter att Ålderdomsförsäkringskommittén – Hjalmar Branting ingick i den – lagt fram sitt förslag. Ström förmedlar bland annat kritiska synpunkter där splittringen inom Sveriges socialdemokratiska arbetareparti (SAP) blir synlig. Han framför önskan om publicering av kritiska artiklar i *Die Neue Zeit* – "som Branting har (åtminstone haft) mycket stor respekt för" – *Correspondenzblatt* och *Vorwärts*. Bland annat i *Vorwärts* utkom en kritisk artikel som sedan publicerades i översättning i *Stormklockan*. En

artikel av Wilhelm Jansson om ”Fackorganisationernas socialpolitik” utkom i fackförbundstidningen *Järnarbetaren* där några synpunkter eventuellt är influerade av Ströms kritik.¹¹

Wilhelm Jansson i arkiven

För att fånga in bredden i Janssons verksamhet får man gå till andra organisations- och personarkiv, först och främst den internationella korrespondensen i LO:s arkiv, och till artiklarna i tidningar och tidskrifter där informationen bearbetades. I korrespondensen som också innehåller tyska brevkontakter dominerar breven från Herman Lindqvist (LO-ordförande), Ernst Söderberg (kassör) och Arvid Thorberg (då LO-sekreterare) och andra fackliga representanter, vidare förekommer bland annat socialdemokrater på både höger- och vänsterflygeln (Fredrik Ström, Otto Grimlund, C N Carleson, Otto Järte, Yngve Larsson, Erik Palmstierna, A C Lindblad). Kontakten med Hjalmar Branting (SAP:s ordförande) domineras av det som utgör ett centralt informationsblock i korrespondensen: 98 telegram om storstrejken 1909, de flesta från Branting, skrivna på svenska eller tyska, under perioden 5 augusti till 16 november, alltså nästan en dag-för-dag-rapportering om situationen.¹² Bland annat med hjälp av dessa rapporter skulle man kunna studera informationsförmedlingen om storstrejken i den tyska arbetarrörelsepressen vilken säkert påverkade insamlingen till de strejkande i Sverige. Wilhelm Jansson tillmätte dem själv en stor betydelse och framhöll därmed naturligtvis också sin roll. I ett brev till Herman Lindqvist skriver han: ”Telegrammen göra här den allra största nytta. Utan denna organisation av pressens bearbetning i Tyskland skulle insamlingens resultat kanske icke vara så mot förväntan storartat som det är.”¹³

Jansson organiserade också föredrag av svenska partivänner i Tyskland för ”att hålla insamlingen någorlunda vid makt”, som Hjalmar Branting skriver. Man får vara beredd ”att resa på order från Jansson”. En sådan ”order” finns i LO:s internationella korrespondens.¹⁴ I ett brev den 7/8 uppmanade Wilhelm Jansson Branting att skicka telegrammen direkt till honom eftersom tidigare telegram hamnat någon annanstans och ”icke blivit använda”.¹⁵ Han ber också Branting att skicka telegrammen ”något tidigare” så att de kan sändas ut till provinsspressen ”samma dag” och någon gång klagar han: ”besvära oss över otillräcklig information”.¹⁶ I sitt första telegram den 6/8 informerar Branting om att spårvagns- och droskförare i Göteborg och gasverksarbetare i Stockholm hade inställt arbetet och att de 40 000 strejkande i Stockholm avhållit ett strejkmöte ”in vollständigster Ordnung” (i absolut ordning). I det andra telegrammet den 10/8 heter det: ”ehuru några spårvagnar köras ringlinien med kontrollörer och frivilliga lugnet ostört – regeringen suspenderat förordningen om automobiler beteckning för lättare strejkbrytning och polisen ålagt droskägare köra största möjliga utsträckning eljes förlora rättigheterna – borgerliga pressen endast provisoriska småblad – svaret utsänt 150 000 exemplar – strejkens omfattning oförändrad. Branting.” I det sista telegrammet (16/11) informerar LO-ordföranden Herman Lindqvist om ”ny förändring i vårt stridsläge” – alltså strandad förmedling varefter konflikten rann ”ut i sanden” (Sigfrid Hansson) – och förklarar ”den storartade hjälp som lämnadts af tysklands arbetare” som avslutad. 1 500 arbetare är dock fortfarande utan arbete. Han avslutar med ”vårt varmaste tack”.

Tyskarna hade alltså inte börjat ”tröttna med hjälpen” vilket Lindqvist befarat i ett brev till Wilhelm Jansson i mitten av oktober. Genom fortsatt hjälp skulle vi ”åtminstone kunna få en afveckling genom hvilken vi underginge att böja oss för en förnedrande och farlig uppgörelse.” Han tillägger: ”Vi veta allt för väl hur mycken tack vi äro skyldiga dig för ditt arbete och inlägg i den svenska storstrejken och vi hoppas senare finna ett sätt att visa dig vår erkänsla därför.” Denna tacksamhet – men också Janssons stora insats för LO i olika sammanhang överhuvudtaget – är säkert en av anledningarna till Lindqvists positiva bemötande av Janssons försök att under kriget förmå den svenska arbetarrörelsen att stödja Tysklands sak.

Ett ”odelat förtroende från de skandinaviska fackföreningsledarnas sida” framhölls också i dödsrunan i *Social-Demokraten* 1923.¹⁷

En Tysklandsresa under kriget

Det studiebesök av skandinaviska socialdemokrater och fackföreningsmän till Tyskland och Belgien i juli/augusti 1916 som Wilhelm Jansson och socialdemokraten Albert Südekum i samarbete med officiella tyska civila och militära myndigheter var initiativtagare till var ett konkret tillfälle att göra god reklam för Tyskland. Från svensk sida deltog Herman Lindqvist, Nils Persson (Svenska murareförbundet), A C Lindblad (redaktör för *Ny Tid* i Göteborg) och Harald Hallén (präst och socialdemokratisk riksdagsman). Resan blev mycket omtalad och omdebatterad inte minst med anledning av de kontroversiella uttalanden resenärerna gjorde eller enligt nyhetsförmedlingen lär ha gjort. Utöver några brev som rör besöket finns både daterade och odaterade anteckningar i Janssons arkiv. De odaterade anteckningarna härstammar från ett möte med representanter från tyska socialdemokratiska partiet, SPD, och tyska landsorganisationen i Berlin, förmodligen den 17/7 1916. De har publicerats.¹⁸ Det som skandinaverna främst informeras om är SPD:s ställning till kriget och de nationella frågorna samt de tyska partistridigheterna. En av danskarna, Sigvald Olsen, ”sanktionerade” avslutningsvis tyskarnas egen bedömning: SPD hade inte kunnat handla annorlunda och det är inte dess fel att de franska och engelska socialdemokratiska partierna inte vill ta kontakt. A C Lindblad ville veta någonting om Brantings uppfattning under sitt besök i Berlin den 22/6 och 30/7 1915. Han fick bara ett allmänt svar ”i förtroende”: man umgicks ”vänkapligen” men Branting hade anslutit sig till den franska ståndpunkten att Tyskland fick ge upp Elsass-Lothringen.¹⁹

Anteckningen från den 2/8 1916, som ingår i någon form av dagboksanteckningar mellan 27/2 1916 och 13/2 1917, är rätt så personligt hållen. Wilhelm Jansson beskriver resedeltagarna. Danske I A Hansen (Maskinarbetareförbundets ordförande) är sina kolleger ”um einige Pferdelängen voraus” (överträffar dem med några hästlängder), om det är kroppslängden som avses eller annat framgår inte. Svenskarna har med Hallén tagit med ”einen Pfaffen” (en svartrock) ”der im großen und ganzen ein Pfaff ist, ohne immer wie ein Pfaff zu stinken” (som är i det stora hela en svartrock utan att alltid lukta illa som en svartrock). Nils Persson är ”stinkfaul” (genomlat) vilket vållade en hel del irritation. Vidare redogör Jansson kort för resans stationer från Berlin till Strassburg. Kontakten med höga militärer i Belgien, med direktörer och politiska honoratiores nämns genomgående. Påfallande är formuleringar som ”glänzend” (lysande) och ”famos” (präktig) som används både för personer och mottagningar, maten samt viner. Att det dracks en hel del under resan framgår också tydligt. Det höll på att ställa till det på slutet efter avslutningen på resan i Strassburg som var ”vorzüglich” (ypperlig). Albert Südekum höll ett tal till skandinaverna halv ett på natten. Han sade, påverkad som han var, ”dummes Zeug, das den ganzen Reisezweck eventuell vernichtet hätte” (dumheter som nästan hade omintetgjort resans hela syfte). Sigvald Olsen räddade den pinsamma situationen genom att säga: ”Egentligen borde vi ha en längre diskussion nu men det är för sent, därför tackar jag för allt vad ni har gjort för oss under denna resa.”

Anteckningarna i övrigt redovisar Janssons diskussioner om Skandinavien med diplomater och tidningsmän. Han instämmer i danske ministerns i Berlin, greve Moltkes uppfattning att ett tysk-ryskt samförstånd var nödvändigt för att ena Skandinavien. Men inte bara det, också en anslutning till Tyskland-Ryssland. ”Das einzige Programm, das hinsichtlich Skandinaviens eine politische Auslandsarbeit lohnend machen würde. Die jetzigen Liliputtvölker können keinen politischen Einfluß ausüben” (Detta är det enda program som gör ett

politiskt utlandsarbete gentemot Skandinavien löande. De nuvarande lilleputtfolken kan inte utöva något politiskt inflytande).

I anteckningarna förekommer också en annorlunda Skandinavienkontakt: den 23/9 1916 berättas om premiären av "Mäster Olof" i Volksbühne i den kände regissören Max Reinhardts regi kvällen innan. Första hälften var "zum Davonlaufen" (så man ville springa iväg), "ein Geschrei, wie im Irrenhause" (ett skrikande som på dårhuset). Regissören såg tydligen Strindberg som "einen schwedischen Fanatiker" (en svensk fanatiker). "Wir schreien nicht, wie Waschweiber oder Berliner Rollwagenkutscher, wenn wir etwas tun wollen" (vi svenskar skriker inte som tvättkärringar eller kuskare i Berlin), anmärker Jansson, "wir reden und nur in der zitternden Stimme darf im schwedischen die Leidenschaft Ausdruck suchen" (vi talar och lidelsen får på svenska söka sitt uttryck bara genom en darrande röst).

Övrigt material av intresse är två protokoll från konferenser med representanter från de skandinaviska landsorganisationerna 22/10 och 10/11 1916. Dessa konferenser var enligt Herman Lindqvist av särskild betydelse nu när också den fackliga internationalen "synes löpa fara att söndras" (22/10). Vid båda tillfällena stod de internationella kontakterna i centrum, inte det nordiska samarbetet och nordisk arbetarpolitik som annars. De skandinaviska representanterna beslutade efter utförliga diskussioner att inte förorda vare sig en internationell facklig konferens vid nuvarande tidpunkt eller en flyttning av det internationella sekretariatet från Berlin till ett neutralt land. En internationell konferens kom till stånd i Stockholm den 8/6 1917. Protokollet finns också i Janssons arkiv.²⁰ Fredsaktiviteten efter ryska februarirevolutionen med försöken att åstadkomma en fredskonferens i Stockholm är den naturliga bakgrunden till detta initiativ.²¹ Men det var en rumphuggen konferens: representanter från Ententeländerna saknades, representerade var Bulgarien, Danmark, Finland, Holland, Norge, Sverige, Tyskland, Ungern och Österrike. Enligt Herman Lindqvists hälsningstal var dock "det första steget till samverkan" taget. Wilhelm Jansson fungerade som tolk som på många internationella konferenser. Mötet resulterade främst i en gemensam inbjudan till en internationell facklig konferens i Schweiz på hösten 1917 för att diskutera "de socialpolitiska krav, som fackorganisationerna böra framföra vid blivande fredsförhandlingar."

Denna konferens kom till stånd i Bern den 1-4/10 1917. Den var knappast mera "internationell": endast Schweiz tillkom. Konferensen formulerade utförliga socialpolitiska fredskrav (fri föreningsrätt, in- och utvandring, socialförsäkring, arbetarskydd, skydd för kvinnor och barn). Dessa upptog organisationskommittén för den nämnda fredskonferensen i Stockholm i sitt fredsutkast (10/10 1917).²² I Janssons arkiv finns endast lite officiellt material rörande Bernkonferensen. Omfattande material om det nordiska och internationella fackliga samarbetet, inklusive Wilhelm Janssons medverkan, ingår i LO:s arkiv.

Genom anteckningarna, de få breven, manuskripten och andra handlingar från första världskrigets period i Wilhelm Janssons arkiv får man bara en liten glimt av den politiska och fackliga arbetarrörelsens politik i de neutrala skandinaviska länderna under denna tid, förhållandet till den tyska arbetarrörelsen och Wilhelm Janssons roll. Därför måste material i andra arkiv och i pressen konsulteras om man vill få en bredare bild.

Wilhelm Jansson och ARAB

Wilhelm Jansson spelade en roll också som förmedlare för Arbetarrörelsens arkiv. Institutionens förste chef, Oscar Borge, tackar den 6/12 1905 – han nämner även ett tidigare brev – för materialförsändelsen och lovar att be om hjälp igen längre fram. Själv skulle han skicka dubletter. Borge antyder att han nu efter etableringen av Arkivet funderade på att få det "öfverlåtet" till antingen LO eller SAP eller till båda tillsammans. "Derigenom finge det en mera officiel prägel." Han glömde, vilket framgår av ett kort två dagar senare, be om upplys

ningar om det tyska partiarkivet. I svarsbrevet den 16/12 i ARAB:s arkiv – skrivet på tyska ”därför att Ni önskade det, kanske för att bli öfning”, står det i ett PS – framgår att Wilhelm Jansson hade skickat bland annat tyska landsorganisationens protokoll och andra publikationer, själv hade han fått cirkulär som var ”av mindre intresse för mig” samt prislistor och avtal som han önskade få flera av. Nu ber han om *Lucifer*, ”en helt utmärkt publikation”. Han förmedlar också en adress i Hamburg där en viktig årsbok från Kooperationen skulle kunna förvärvas. Sedan informerar han om SPD:s arkiv. Partiarkivet omfattar för närvarande 35 000 volymer. Karl Marx privatbibliotek efter Friedrich Engels död – som huvudsakligen innehåller vetenskaplig och politisk litteratur – hade införlivats. Eftersom biblioteket inte är ett lånebibliotek finns bara en intern katalog. En avskrift skulle eventuellt kunna ställas till förfogande. Oscar Borges kommentar den 9/1 1906 är att SPD:s arkiv tydligen är ”så vidt jag kan förstå [...] egentl. eller hufvudsakligen ett partibibliotek”. Den egna institutionen däremot är ”ett arkiv i egentlig mening, d.v.s. innehåller organisationernas handlingar i så vidsträckt mening som möjligt.” Men ”så småningom” är avsikten att upprätta ”ett bibliotek med partilitteratur”.

Den 26 april 1906 återkommer Wilhelm Jansson till frågan om partiarkivet – han skriver på svenska eftersom ”det blir så sällan att man nära nog glömmet det” (så en formulering i ett brev från november 1905). ”Arkiv i Eder mening är det icke; det skulle för oss vara omöjligt, så stor utsträckning som arbetarrörelsen i Tyskland numera har. Flygblad v.d. slungas hvarje dag ut i tusende olika exemplar [...]. Alltså i den formen kan partiet och fackorganisationerna här icke samla ett arkiv eller hålla det. Vi måste då ha en hel stab för att samla och ordna materialet. Men vårt partiarkiv samlar allt, som har något direkt värde för rörelsen, dess ledare, politiker o.s.v. framför allt politisk, sozialpolitisk, facklig o.d. litteratur, statistik o.s.v. Fraktionssekreteraren är anställd för fraktionens arbeten och [understruket i texten] för arkivet, som i dag visserligen icke är så utsträckt och ordnat som önskvärdt vore [...]. Det behöfvdes minst två, tre till att utföra det [...]. Viktigare skriftliga handlingar kunna vi naturligtvis icke att samla i arkivet såsom Ni gör det, därför att vi hvarje dag kunde få ett polisbesök, som kanske funne intresse af dem! Här härskar temligen stark reaktion och för polisen är man nu en gång aldrig säker.”²³

Här förmedlas intressant information om både arkivet i Stockholm och SPD-arkivet men samtidigt antydningar om skillnader mellan den stora tyska arbetarrörelsen med dess speciella problem och de annorlunda förhållandena i Sverige med dess framväxande rörelse. Dessa upplysningar var av ömsesidigt intresse då och är det för forskare i dag. Det gör Wilhelm Jansson som person och hans arkiv intressant för svensk-tysk relationshistoria. Hans exponerade ställning under första världskriget har trängt undan hans egentliga betydelse som ”nyckelfigur” för kontakterna med och det ömsesidiga utbytet mellan den svenska och tyska arbetarrörelsen under hans verksamhetstid från omkring 1900 till början av 1920-talet. Hans arkiv förmedlar visserligen bara nedslag från denna verksamhet men det är en utmärkt utgångspunkt för den lönande uppgiften att studera hans förmedlande funktion i all sin bredd. Intressant att avslutningsvis notera är att hans söner Ewald och Karl-Erik blev förmedlare av ett annat slag under en annan period av de svensk-tyska kontakterna: de var aktiva i Arbetarrörelsens flyktinghjälp 1933-1945 som i stor utsträckning understödde arbetarrörelsens flyktingar från de tyskspråkiga länderna.²⁴

NOTER

1. Wilhelm Jansson Papier- und Buchhandlung, Hamburg 6, Altonaerstr. 46. Brev 9/9 1900 i ARAB, LO, Internationell korrespondens, samt brev 23/9 1901, 22/11 1901 och 6/11 1902 i Hjalmar Brantings arkiv, volym 3.1:5.
2. Fackföreningsrörelsen i Sverige, Norge, Danmark, Tyskland, England och Frankrike jämte specialutredningar för Sverige. Del 2: Utlandet. Stockholm 1912. s 235-370.
3. Utredningen återfinns i Gustav Möllers arkiv, volym 36, på ARAB. Ett fragment i Janssons arkiv, volym 3.
4. Några spridda nummer finns i ARAB:s bibliotek.
5. Jan Peters: Arbeiterbewegung und deutsch-schwedische Nachbarschaft. Zur Vermittlerfunktion von Wilhelm Jansson (1877-1923), i *Nicht nur Strindberg. Kulturelle und literarische Beziehungen zwischen Schweden und Deutschland 1870-1933*. Utg: Helmut Müssener. Stockholm 1979, s 181-190.
6. Wilhelm Janssons boksamling (700 band) överlämnades 1927 tillsammans med arkivmaterial. Ytterligare accessioner till Jansson arkiv 1978/118, 1979/7, 1980/34, 1982/103, 2000/49, 2000/67.
7. 13 brev till dottern Ingrid och handlingar från makan Berta Jansson.
8. Bland annat drygt 70 brev från perioden 1900-1921 i den utländska korrespondensen.
9. De språkliga felen i rubriker och citat ur texter från Jansson har varken markerats eller rättats.
10. Också på några svenska översättningar av tyske LO-ordföranden Carl Legiens brev från 1903 i LO:s arkiv står "Öfversatt af Erik Brunte".
11. *Järnarbetaren* nr 30, 31 och 33, 1913.
12. I en sammanställning över Brantings utgifter för resor, telegram, med mera i samband med hans engagemang för storstrejkshjälpen 1909 finns följande notering: "2/8-4/9 Utlägg: telegrammen till Berlin (Jansson o. Vorwärts) enl. specif. 288,35." Brantings arkiv volym 1:7, ARAB.
13. Wilhelm Jansson till Lindqvist, 20/8 1909 i ARAB, Landsorganisationen i Sverige (LO), Internationell korrespondens. Där finns ytterligare ett 10-tal telegram och brev från Jansson om storstrejken.
14. Branting till Lindqvist 6/9 1909, skrivet från Berlin. Enligt ett telegram från Jansson till Landssekreteriatet 10/9 1909 ska Gunnar Löwegren "genast" resa till ett möte i Hannover. Både i ARAB, LO, Internationell korrespondens.
15. ARAB, Hjalmar Branting, volym 3.1:5. Se också Martin Grass: Internationellt i Hjalmar Brantings arkiv, i denna bok.
16. Wilhelm Jansson till Lindqvist, 20/8 1909 och telegram till Landssekreteriatet 20/8 1909, i ARAB, LO, Internationell korrespondens.
17. *Social-Demokraten* 2/8 1923.
18. Agnes Blänsdorf: Friedrich Ebert und die Internationale, i *Archiv für Sozialgeschichte*, IX, 1969, s 375-378. Om resan Martin Graß: *Friedensaktivität und Neutralität. Die skandinavische Sozialdemokratie und die neutrale Zusammenarbeit im Krieg, August 1914 bis Februar 1917*. Bonn-Bad Godesberg 1975, s 245f; Agnes Blänsdorf: *Die Zweite Internationale und der Krieg. Die Diskussion über die internationale Zusammenarbeit der sozialistischen Parteien 1914-1917*. Stuttgart 1979, s 323f.
19. Om Brantings resa se Graß: *Friedensaktivität und Neutralität*, s 151-161; Blänsdorf: *Die Zweite Internationale und der Krieg*, s 177-180.
20. Protokollet och annat material om denna konferens där bland annat Wilhelm Janssons funktion som översättare blir synlig, i ARAB, LO:s arkiv.

-
21. Om denna konferens se Martin Grass: Konferensen kom aldrig till stånd. Stockholmskonferensen 1917. Den offentliga diskussionen i Social-Demokraten, i *Arbetarhistoria* nr 43 1987, s 13-32.
  22. Avtryckt i *Stockholm. Comité organisateur de la conférence socialiste internationale de Stockholm*. Stockholm 1918, 491-521; bland annat också i SAP, Berättelse 1917, s 33-47.
  23. Den anförda korrespondensen i ARAB:s arkiv, volym E 1:1. Eventuella språkliga fel har övertagits från originalen.
  24. Se Martin Grass: Arkiven från den tyskspråkiga exilen 1933-1945, i denna bok.

LITTERATUR

- Graß, Martin: *Friedensaktivität und Neutralität. Die skandinavische Sozialdemokratie und die neutrale Zusammenarbeit im Krieg, August 1914 bis Februar 1917*. Bonn-Bad Godesberg 1975
- Peters, Jan: Arbeiterbewegung und deutsch-schwedische Nachbarschaft. Zur Vermittlerfunktion von Wilhelm Jansson (1877-1923), i *Nicht nur Strindberg. Kulturelle und literarische Beziehungen zwischen Schweden und Deutschland 1870-1933*. Utg: Helmut Müssener. Stockholm 1979, s 181-190

Martin Grass är historiker och arkivarie.